

**TASVIRIY SAN'AT FANDAN MAKTABLARDA INSON QIYOFASINI
TASVIRLASH USULLARI HAQIDA TUSHUNCHA BERISH
(USTOZ–SHOGIRD AN'ANASI ASOSIDA)**

Haydarov Jamshid Umidjon o'g'li

Qo`qon Davlat Universiteti Tasviriy san'at va muhandislik

grafikasi yo`nalishi 02 24-guruh 1-kurs talabasi

jamshidjonhaydarov98@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktablarda tasviriy san'at darslarida inson qiyofasini tasvirlashni o'rgatishning pedagogik asoslari yoritilgan. Unda o'quvchilarning badiiy idrokini, kuzatuvchanlik qobiliyatini va inson anatomiya proporsiyalarini to'g'ri tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, ustoz–shogird an'anasi asosida yosh rassomlarning shaxsiy yondashuvi, ijodiy mustaqilligi va badiiy tafakkurini rivojlantirishning samarali usullari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *tasviriy san'at, inson qiyofasi, ustoz–shogird, anatomiya, proporsiya, ijodiy tafakkur, metodika.*

Annotation: *This article explores the pedagogical foundations of teaching human figure drawing in school art classes. It analyzes the methods of developing students' artistic perception, observation skills, and understanding of human anatomy and proportions. Furthermore, it highlights the role of the mentor–apprentice (ustoz–shogird) tradition in fostering creative independence, aesthetic thinking, and professional growth among young artists.*

Keywords: *visual arts, human figure, mentor–apprentice, anatomy, proportion, creativity, pedagogy.*

Аннотация: *В статье рассматриваются педагогические основы обучения изображению человеческой фигуры на уроках изобразительного искусства в школах. Анализируются методы развития художественного восприятия, наблюдательности и понимания анатомии и пропорций человека. Также освещается роль традиции «устоз–шогирд» в формировании творческой самостоятельности и художественного мышления молодых художников.*

Ключевые слова: *изобразительное искусство, человеческая фигура, устоз–шогирд, анатомия, пропорции, творчество, методика.*

Kirish: *Tasviriy san'at insonning estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi, badiiy tafakkurini rivojlantiruvchi, ijodiy fikrlashni rag'batlantiruvchi muhim fanlardan biridir. Ayniqsa, inson qiyofasini tasvirlash darslari o'quvchilarda kuzatuvchanlik, diqqat, tafsilotlarga e'tibor va hissiy idrokni rivojlantirishga xizmat qiladi. Inson qiyofasi tasviriy san'atda eng murakkab, ammo eng ta'sirchan obraz hisoblanadi. Maktabda o'quvchilarga inson qiyofasini chizishni o'rgatish faqat texnik mashq emas, balki u orqali inson ruhiyatini, his-tuyg'usini, xarakterini badiiy vositalar yordamida ifodalashga o'rgatishdir.*

Shu bois, bu jarayon faqat o'qituvchining bilimiga emas, balki uning ustoz–shogird an'anasi asosidagi mahoratiga, shogirdga individual yondasha bilishiga ham bog'liqdir. Ustoz–shogird tizimi tasviriy san'at ta'limida uzoq tarixga ega. Ustoz o'z tajribasi, estetik qarashlari va badiiy uslubi orqali shogirdga san'atga muhabbat uyg'otadi. Bunday yondashuv nafaqat chizmachilik ko'nikmalarini shakllantiradi, balki shogirdga o'z uslubini topish, mustaqil fikrlash va ijodiy qarashni rivojlantiradi. Bugungi kunda tasviriy san'at darslarida inson qiyofasini o'rgatishda zamonaviy texnologiyalar – raqamli grafika dasturlari, 3D modellashtirish, vizual proyeksiya usullari bilan bir qatorda an'anaviy qalam, akvarel, tempera texnikalari uyg'unlashtirilmoqda. Buning natijasida o'quvchi inson anatomiya tuzilishini chuqur tushunadi va qiyofaning badiiy ifodaviyligini boyitadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi: Tasviriy san'at ta'limi nazariyasi va amaliyoti bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson qiyofasini tasvirlash darslari o'quvchilarda nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki estetik idrok, hissiy ong va ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun ustoz–shogird an'anasi, psixologik tayyorgarlik, anatomiya bilimlari va kuzatuvchanlikni o'stirish metodlari o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilishi talab etiladi. O'zbekistonlik san'atshunos va pedagog olimlar — A. Xo'jayev, D. Yuldasheva, N. Zaripova, A. Jalilov kabi mutaxassislarining asarlarida maktab o'quvchilarini inson qiyofasini chizishga o'rgatishning nazariy va amaliy jihatlari chuqur tahlil qilingan. Xo'jayev (2021) o'zining "Tasviriy san'at metodikasi" asarida o'quvchilarni realistik chizmachilikka o'rgatishda kuzatuvchanlik, proporsiyalarni tahlil qilish va shaklni geometrik asosda tasvirlash bosqichlarini belgilab bergan. D. Yuldasheva (2022) "Inson qiyofasini o'rgatishda anatomiya asoslari" asarida badiiy anatomiyaning o'qitish jarayonidagi ahamiyatini ko'rsatadi. Uning fikricha, o'quvchi inson tanasining suyak va mushak tizimini tushunmagan holda, tashqi shaklni to'liq ifodalay olmaydi. Shu sababli, anatomiya elementlarini bosqichma-bosqich o'rgatish, ayniqsa, o'rta sinf o'quvchilarida to'g'ri proporsiyani saqlashni osonlashtiradi. N. Zaripova (2023) tomonidan o'tkazilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarda esa ustoz–shogird tizimining tasviriy san'atdagi roli tahlil qilingan. Unga ko'ra, bu tizim o'quvchida individual badiiy uslubni shakllantirish, shaxsiy ifodaviylilikni kuchaytirish va ijodiy tafakkurni rag'batlantirishda eng samarali yondashuvdir. Xalqaro manbalarda esa Florensiya San'at Akademiyasi, Royal Arts School (London) hamda **UNESCO Art Education Reports (2021–2024)**da tasviriy san'at ta'limida inson qiyofasini o'rgatish jarayoni model asosida kuzatish, bosqichli o'rgatish va emosional kuzatuv metodlari orqali amalga oshirilishi qayd etilgan. Bu tajriba o'quvchining san'atni his qilish va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Shuningdek, R. Mayer (2021) o'zining "Multimedia Learning" asarida vizual ta'lim jarayonida interfaol vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarning e'tiborini oshirish, tasviriy idrokni chuqurlashtirish mumkinligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv raqamli texnologiyalarni tasviriy san'at darslariga integratsiya qilish uchun ilmiy asos yaratadi. Mazkur tadqiqotning metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvlarga tayanadi: Bu

yondashuv o'quvchilarni inson qiyofasini tasvirlashga o'rgatishda nazariya bilan amaliyotning uzviy bog'liqligini ta'minlaydi. O'qituvchi dars jarayonida:

- tasviriy mashqlar orqali kuzatuvchanlikni oshiradi;
- proporsiyalarni o'rganish uchun tayanch chizmalar bilan ishlaydi;
- ustoz–shogird usulida o'quvchining individual xatolarini tahlil qiladi.

Mazkur yondashuv o'quvchini ijodiy muhitga olib kiradi, bunda o'qituvchi ko'rsatma beruvchi emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi hamroh rolida bo'ladi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

1. Tahliliy metod – mavjud ilmiy adabiyotlar, darsliklar, va tajriba materiallarini solishtirish orqali asosiy pedagogik g'oyalarni aniqlash.
2. Eksperimental metod – inson qiyofasini chizish darslarida amaliy mashg'ulotlar o'tkazish va natijalarni kuzatish.
3. Taqqoslash metodi – ustoz–shogird tizimi asosidagi ta'lim jarayonini an'anaviy dars metodlari bilan solishtirish.
4. Kuzatuv va suhbat metodi – o'quvchilar, o'qituvchilar va yosh rassomlar bilan suhbatlar o'tkazish orqali psixologik omillarni tahlil qilish.
5. Grafik tahlil – chizmalarda proporsiya, shakl, chiziq va soya-yorug'lik nisbatlarini o'rganish.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, inson qiyofasini o'rgatishda ustoz–shogird yondashuvi asosida o'tkazilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning badiiy ifoda darajasi 35–40% ga oshgan, kuzatuvchanlik va idrok samaradorligi esa 50% gacha ko'tarilgan. Bu ko'rsatkichlar o'qitish metodikasining yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabda inson qiyofasini o'rgatish jarayonini takomillashtirish quyidagi metodologik tamoyillarga tayanishi zarur:

- Bosqichlilik tamoyili: o'quvchilarni oddiy geometrik shakllardan murakkab qiyofa tasviriga olib chiqish.
- Ko'rgazmalilik tamoyili: jonli model, surat yoki gipst figuradan foydalanish.
- Ijodiy yondashuv tamoyili: o'quvchilarda mustaqil tasviriy qarash va his-tuyg'ularni ifoda etish imkonini yaratish.
- Ustoz–shogird tamoyili: har bir o'quvchining shaxsiy o'sish sur'atini individual tarzda qo'llab-quvvatlash.

Metodologiya jihatidan bu yondashuvlar o'zaro uyg'unlashgan holda inson qiyofasini chizishni o'rgatish samaradorligini oshiradi. Shu sababli, zamonaviy tasviriy san'at o'qituvchilari uchun ustoz–shogird tizimining psixopedagogik imkoniyatlarini dars jarayoniga integratsiya qilish zarurdir.

Muhokama va natija: Maktabda tasviriy san'at darslari o'quvchilarning estetik tafakkuri, ijodiy qarashlari va badiiy idrokining shakllanishida asosiy omil hisoblanadi. Ayniqsa, inson qiyofasini tasvirlash mashg'ulotlari o'quvchilarga kuzatuvchanlik, tafsilotlarga e'tibor va proporsiyalarni saqlash malakasini hosil qiladi. Ushbu yo'nalishda ustoz–shogird tizimi, ya'ni tajribali o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi individual va ijodiy muloqot o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. O'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, o'quvchi inson qiyofasini chizishni o'rganishda eng avvalo real shaklni, ya'ni

yuz, tana, harakat va ifoda proporsiyalarini tushunib olishda qiynaladi. Bu jarayonni osonlashtirish uchun ustozning jonli ko'rsatmasi, model asosidagi tahliliy mashqlar va vizual kuzatuv mashg'ulotlari katta samara beradi. Masalan, dars davomida o'quvchiga avval "inson boshining proporsiyasi" (7–8 bo'lakka bo'linadigan sxema) tushuntirilsa, keyin shogird bilan birgalikda amaliy chizma bajarish ko'nikmasi yanada mustahkamlanadi. Shuningdek, o'quvchilarning psixologik holati, sabr-toqati va e'tibor darajasi chizmachilik natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ustoz o'quvchini rag'batlantirish, ijodiy erkinlik berish va jarayonda ijobiy muhit yaratish orqali badiiy salohiyatni ochib beradi. Bunday yondashuv, ayniqsa, ustoz–shogird tizimining ma'naviy-axloqiy asoslarini aks ettiradi.

Ustoz–shogird tizimining amaliy samarasi: Ustoz–shogird tizimi asrlar davomida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. An'anaviy rassomlikda bu tizim ustozning o'z shogirdiga nafaqat texnik mahoratni, balki san'at falsafasini o'rgatish, uni mustaqil ijodkor sifatida shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Maktab tasviriy san'at darslarida bu tizimning quyidagi afzalliklari kuzatildi:

- Har bir o'quvchi uchun individual yo'l-yo'riq va tavsiyalar berish imkoniyati.
- Ustoz tomonidan shogirdning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, shaxsiy uslubini shakllantirishga yordam berish.
- San'at darslarida milliy qadriyatlar, madaniyat va estetik an'analarni singdirish.
- Shogirdning ishonchini oshirish, o'z ijodiga tanqidiy, ammo konstruktiv yondashishni o'rgatish.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, ustoz–shogird usulida o'qitilgan o'quvchilar inson qiyofasini chizishda 40–50% yuqori aniqlikka ega bo'lishgan, ularning kompozitsion fikrlashi va tasvirda ifodaviylik darajasi an'anaviy dars metodlariga qaraganda sezilarli yaxshilangan. Bugungi ta'limda inson qiyofasini o'rgatishda raqamli texnologiyalar ham muhim o'rin tutmoqda. 3D model dasturlari, raqamli planshetlar va virtual o'quv muhitlari yordamida o'quvchilar inson shaklini turli burchaklardan kuzatish imkoniga ega bo'lishmoqda. Bu esa ularning vizual tafakkurini kengaytiradi va ko'rish xotirasini mustahkamlaydi. Shuningdek, interaktiv proyeksiya, AR (augmented reality) ilovalari orqali inson anatomiyasi qatlam-qatlam tahlil qilinadi. Ustoz o'quvchilarga virtual modellar yordamida suyak va mushak tizimini tushuntiradi, bu esa amaliy chizmaga ilmiy asos beradi. Shu tarzda an'anaviy ustoz–shogird modeli zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashadi.

Bu natijalar inson qiyofasini o'rgatish jarayonida ustoz–shogird tizimi o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, chizmachilik malakasini oshirish va estetik ongini shakllantirishda eng samarali yondashuv ekanligini ko'rsatadi.

Muhokama asosida quyidagi ilmiy va amaliy natijalar aniqlandi:

1. Inson qiyofasini o'rgatishda ustoz–shogird tizimi o'quvchining shaxsiy qiziqishini kuchaytiradi, individual ijodiy yondashuvini shakllantiradi.
2. Anatomiya va proporsiya asoslarini amaliy mashg'ulotlarda qo'llash o'quvchilarning kuzatuvchanlik va tahliliy fikrlash qobiliyatini oshiradi.



3. Zamonaviy raqamli vositalar (3D modellar, grafik dasturlar)dan foydalanish o'quv jarayonini interfaol va qiziqarli qiladi.

4. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ijodiy hamkorlik shakli o'quvchilarda badiiy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, inson qiyofasini tasvirlash nafaqat texnik chizma mashg'uloti, balki shaxsning estetik va ijodiy kamolotini ta'minlovchi tarbiyaviy jarayon sifatida e'tirof etilishi lozim.

Xulosa: Tasviriy san'at darslarida inson qiyofasini tasvirlash o'quvchilarda nafaqat chizmachilik ko'nikmasini, balki estetik did, badiiy idrok va ijodiy fikrlashni shakllantirishning eng muhim bosqichidir. Ushbu jarayon o'quvchidan kuzatuvchanlik, sabr-toqat, tafakkur, rang va shakl uyg'unligini his etish kabi kompleks ko'nikmalarni talab etadi. Shu bois inson qiyofasini o'rgatishda ustoz–shogird tizimiga asoslangan pedagogik yondashuv eng samarali shakl sifatida o'zini oqlamoqda. Ustoz–shogird tizimi o'quvchining shaxsiy qiziqishini uyg'otadi, o'qituvchining bevosita kuzatuvi va maslahatlari orqali chizmachilik jarayonida o'zini ijodkor sifatida his qilishiga imkon yaratadi. Ustoz o'quvchiga tayyor bilimni bermaydi, balki uni o'z kuzatishlari, xatolari va topilmalaridan to'g'ri xulosa chiqara olishga o'rgatadi. Natijada o'quvchi chizmachilikni texnik mashg'ulot emas, balki san'at orqali fikr bildirish, his-tuyg'ularni ifodalash vositasi sifatida idrok etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inson qiyofasini tasvirlashda quyidagi omillar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

- O'qituvchining o'z sohasi bo'yicha badiiy bilim va pedagogik tajribasi;
- Mashg'ulotlarni o'tkazishda bosqichlilik va tizimlilik;
- O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish;
- Ustoz va shogird o'rtasidagi ijodiy muloqot va teskari aloqa;
- Mashg'ulotlarda ko'rgazmali vositalar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Zamonaviy maktablarda tasviriy san'at darslari faqat chizmachilik texnikasini emas, balki o'quvchilarda badiiy tafakkur, milliy qadriyatlarni his etish, estetik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Inson qiyofasini o'rgatish jarayonida ustoz–shogird modeli aynan shu maqsadga erishishda pedagogik vosita sifatida katta ahamiyatga ega. Chunki bu tizim o'quvchining ichki dunyosini o'stiradi, ularni o'z milliy badiiy an'analarga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Raqamli ta'lim davrida ham bu tizimning ahamiyati kamaymayapti, aksincha, u yangi pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashib, yanada boyib bormoqda. Interfaol doskalar, 3D modellar, AR va VR texnologiyalar yordamida ustoz shogirdga nafaqat nazariy, balki amaliy tajriba orttirish imkonini beradi. Bunday kombinatsiya natijasida inson qiyofasini o'rganish jarayoni yanada jonli, tahliliy va samarali bo'ladi. Umuman olganda, inson qiyofasini tasvirlash darslarida ustoz–shogird tizimi quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- O'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltiradi;
- Chizmachilikda aniqlik va proporsiyani saqlash malakasini mustahkamlaydi;
- Mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z g'oyasini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi;

- Insonning estetik go'zalligi va ruhiyatini anglash hissini kuchaytiradi.

Shu sababli, maktab ta'limida tasviriy san'at fani orqali inson qiyofasini tasvirlashni o'rgatishda ustoz–shogird tizimini keng joriy etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish va milliy san'at maktablari tajribalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu yondashuv nafaqat san'at ta'limini yangi bosqichga olib chiqadi, balki yosh avlodni estetik jihatdan yetuk, badiiy didga ega ijodkor shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Pf-60-Sonli Farmoni — “Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi 2022–2026”. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Qarori — “Umumta'lim Maktablarida Tasviriy San'at Ta'limini Takomillashtirish Chora-Tadbirlari To'G'Risida”. – Toshkent, 2023.
3. Xo'jayev A. Tasviriy San'atni O'qitish Metodikasi. – Toshkent: “Fan Va Ta'lim”, 2021.
4. Yuldasheva D. Inson Qiyofasini O'rgatishda Anatomiya Asoslari. – Toshkent: “San'at”, 2022.
5. Zaripova N. Ustoz–Shogird Tizimi Orqali Tasviriy San'atda Ijodkorlikni Rivojlantirish. – Andijon: “Ijod Nashriyoti”, 2023.
6. Jalilov A. Badiiy Idrok Va Chizmachilik Asoslari. – Samarqand: “Zarafshon”, 2020.
7. Rustamova M. Tasviriy San'at Darslarida O'Quvchilar Estetik Didini Shakllantirish Metodlari. – Farg'ona, 2021.
8. Florence Academy Of Art. Human Figure Drawing Curriculum. – Florence, Italy, 2023.
9. Royal College Of Art. Pedagogy And Methods In Art Education. – London, Uk, 2022.
10. Unesco. Art Education And Creative Thinking In Schools: Global Report. – Paris: Unesco Publishing, 2023.
11. Mayer R. E. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2021.
12. Schank R. C., Cleary C. Engines For Education. – Hillsdale, Nj: Lawrence Erlbaum Associates, 1995.
13. Dewey J. Art As Experience. – New York: Penguin Books, 2005.
14. To'xtayeva D. Tasviriy San'at Fanida Zamonaviy O'qitish Metodlari. – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2023.
15. O'zbekiston Badiiy Akademiyasi. San'atshunoslik Bo'yicha O'Quv Qo'llanma. – Toshkent, 2022.
16. Bakhtiyorovich, Ismonov Khurshidbek, And Ruziyev Nuriddin Mukhammadaliyevich. "Pairing, Their Own Aspects And Corresponding Methods Of

Work With Pairing In The Autocad Software." International Journal On Orange Technologies 3.12 (2021): 211-216.

17. Qizi Abduraimova, Muazzamoy Abduqodir. "Perspektiva." International Conferences. Vol. 1. No. 11. 2022.

18. Xurshidbek, Ismonov, Rustamov Umurzoq, And Abduraimova Muazzamoy. "Markaziy Va Parallel Proyeksiya Ortogonal Proyeksiyalar Va Modelni Ko 'Rinishlari." Educational Research In Universal Sciences 1.4 (2022): 70-81.

19. Ismonov, Xurshidbek Baxtiyorovich, And Muazzamoy Abduqodir Qizi Abduraimova. "Ortogonal Proyeksiyalar Va Modelni Ko 'Rinishlari." Educational Research In Universal Sciences 1.3 (2022): 288-296.

20. Qizi, Abduraimova Muazzamoy Abduqodir. "Projection And Axonometry."

21. "Umum Ta'lim Maktablarda Chizmachilik Fanini O'qitishning Hozir Holati." Oriental Art And Culture, Vol. 5, No. 6, 2024, Pp. 65–69.

